

Alasdair MacIntyre

Οι απόψεις του Noam Chomsky γιά τή γλώσσα

Ἐπίσης καθαρά τεχνική ἀποψη ἡ ἐργασία τοῦ Chomsky θά μπορούσε νά ἐκτιμηθεῖ μόνο ἀπό ἕνα γλωσσολόγο. Ἄλλ' ἕνα ἀπό τά ἐπιτεύγματα τοῦ εἶναι, πῶς ἔκανε τή γλωσσολογία σημαντική καί γιά μελετητές καί ἄλλων ἐπιστημῶν. Ἄκόμη καί μεταφυσικά προβλήματα ἀναζωπυρώθηκαν μέ τίς ἐργασίες τοῦ. Μποροῦμε νά θεωρήσουμε τόν ἄνθρωπο ἀπλῶς σάν ἕνα προϊόν τοῦ περιβάλλοντός τοῦ; Ὑπάρχει κάτι τό ἰδιάζον στήν ἀνθρώπινη φύση – πέρα ἀπό τήν πολυπλοκότητά της – πού ξεχωρίζει τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν ὑπόλοιπη φύση;

Οἱ φιλοσοφικές διαμάχες τοῦ 17ου καί τοῦ 18ου αἰώνα πάνω σ' αὐτά τά ἐρωτήματα περιστράφησαν β α σ ι κ ἄ γύρω ἀπ' τή σχέση ἀνάμεσα στόν ἀνθρώπινο νοῦ καί στή διαμέσου τῶν αἰσθήσεων ἐμπειρία τοῦ. Τίποτα δέν ὑπάρχει στό νοῦ, ἂν δέν ὑπῆρξε πρῶτα στίς αἰσθήσεις. Αὐτό εἶναι τό ἐμπειριστικό slogan. Τίποτα δέν ὑπάρχει στό νοῦ πού νά μήν ὑπῆρξε πρῶτα στίς αἰσθήσεις, ἐκτός ἀπ' τόν ἴδιο τόν νοῦ, ἀπαντοῦν οἱ ρασιοναλιστές, πού ἰσχυρίζονται πῶς ὑπάρχουν ἐμφυτες ἰδέες – ὅπως τίς ὀνόμασε ὁ Descartes – ἀρχές ἐγγενεῖς στόν ἀνθρώπινο νοῦ, πού χρησιμοποιοῦμε γιά νά συλλαμ-

βάνουμε τήν από τίς αισθήσεις έμπειρια, αλλά πού δέν προέρχονται απ' αὐτήν.

Ἡ ἄποψη τῶν έμπειριστῶν ὑποστηρίχτηκε συχνά σάν ἡ πιό ἀπλή από τούς πιό ἀνένδοτους ἀνθρώπους τῆς έπιστήμης. Τοῦτο μπορεῖ νά συμβαίνει έπειδή οἱ έμπειριστές ἔχουν περισσότερους διαδόχους σήμερα παρά οἱ ρασιοναλιστές. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς ψυχολογίας καί κυρίως τῆς θεωρίας τῆς μάθησης εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἐλαφρά ἐξεζητημένη ἐπανέκδοση τοῦ έμπειρισμοῦ τοῦ 18ου αἰώνα. Αὐτό πού οἱ φιλόσοφοι τοῦ 18ου αἰώνα ἔλεγαν πῶς πρέπει νά συμβαίνει μέ τήν ἀνθρώπινη μάθηση, δηλ. ὅτι οἰκοδομεῖται μέσο μιᾶς ρυθμιστικῆς διαδικασίας ενός δικτύου συνειρμῶν καί συνηθειῶν, οἱ πειραματικοί ψυχολόγοι τοῦ αἰώνα μας λένε πῶς π ρ ά γ μ α τ ι συμβαίνει. Παρόλα αὐτά, ἡ φύση τῆς γλώσσας ἦταν πάντοτε ἕνα ἐμπόδιο γιά τόν κλασικό έμπειριστή. Μερικοί, ὅπως ὁ Hobbes κάνουν έντελῶς ἀπαράδεκτες περιγραφές γιά τό πῶς μαθαίνεται ἡ γλώσσα. Ἄλλοι, ὅπως ὁ Hume αισθάνονται ἱκανοί νά μιλήσουν γιά τίς ὁμοιότητες καί τίς διαφορές ανάμεσα στούς ἀνθρώπους καί τά ζῶα, χωρίς καθόλου νά ἀναφέρουν τή γλώσσα. Οἱ σύγχρονοι διάδοχοί τους δείχτηκαν ἀκόμη πιό θαρραλέοι καί σ' ἕνα βιβλίο ὅπως τό *Verbal Behaviour* τοῦ B. F. Skinner βρίσκουμε μιὰ συγκεκριμένη προσπάθεια νά θεωρηθεῖ ἡ χρήση τῆς γλώσσας, σά μιὰ σειρά ἀπό ἐπίκτητες ἀποκρίσεις σέ ἐρεθισμούς (*responses to stimuli*). Ὅφείλουμε στόν Chomsky τά ἰσχυρά ἐπιχειρήματα πού ἔχουμε γιά νά πιστεύουμε πῶς καμιὰ τέτοια προσπάθεια δέν μπορεῖ νά πετύχει.

Ἄς σκεφτοῦμε ἕνα ἀπό τά ἀπλούστερα γεγονότα πού ἡ σημασία του ὑποδείχτηκε ἀπό τόν Chomsky. Ἄς πάρουμε τήν πρόταση: «Ἡ γλώσσα ποτέ δέ δίνει τροφή χολερικῶν ἐλεφάντων γιά σκέψη». Συνεχῶς ἀκοῦμε καί καταλαβαίνουμε προτάσεις σάν αὐτή, πού ποτέ πρὶν δέν εἶχαμε ἀκούσει. Συνεχῶς ἐπίσης προφέρουμε τέτοιες προτάσεις οἱ ἴδιοι, ἀπό τή νηπιακή σχεδόν ἡλικία, τότε πού γιά πρώτη φορά χρησιμοποιοῦμε τή γλώσσα. Αὐτή ἡ δημιουργική ἱκανότητα ξεφεύγει ἀπό τά πλαίσια μιᾶς ἐρμηνείας, πού βασίζεται στούς ὅρους τῆς συνήθειας, τῶν συνειρμῶν καί τῶν ἐξαρτήσεων. Στή χρησιμοποίηση τῆς γλώσσας εἴμαστε ἱκανοί νά ξεπεράσουμε κάπως κά-

θε προηγούμενη εμπειρία μας. Πώς; 'Ο Chomsky έθεσε αυτό τό πρόβλημα καί βασίζεται στην αντίθεση ανάμεσα στα σχετικῶς Ιοχνά δεδομένα, πού προσφέρονται στό παιδί, πράγματα πού τοῦ λένε καί τοῦ δείχνουν αὐτοί πού τό «διδάσκουν» νά μιλάει καί στίς σχετικῶς πλούσιες γλωσσικές Ικανότητες, πού τόσο εὐκόλα κάθε φυσιολογικό παιδί ἐμφανίζει. Πώς ἓνα τόσο φτωχό εἰσιόν (input) μεταβάλλεται σ' ἓνα τόσο πλούσιο ἐξιόν (output); 'Ο Chomsky ψάχνει τήν ἀπάντηση ἐξετάζοντας πρῶτα τή δομή τῆς γλώσσας, γιά νά ἀνακαλύψει τούς κανόνες ἀπ' ὅπου παράγονται ὅλες ἐκεῖνες οἱ προτάσεις, πού θά μπορούσαν νά χαρακτηριστοῦν πρότυπες ἀγγλικές ἢ swahili ἢ κινέζικες κλπ. ἀπό ἓνα κοινό ὁμιλητή τῆς ἀγγλικῆς, swahili, ἢ κινέζικης καί ἀπ' ὅπου ἀποκλείονται ὅλες οἱ προτάσεις πού δέ θά μπορούσαν νά ἀναγνωριστοῦν ἔτσι.

'Ο Chomsky δέ βλέπει στή γραμματική μιᾶς γλώσσας μόνο τήν Ικανότητα νά προσδιοριστοῦν οἱ κανόνες πού μέ τή γνώση τους συγκροτεῖται ἡ ἀρμοδιότητα σ' ἓνα γηγενῆ ὁμιλητή. Πιστεύει ἀκόμη πώς μιά γλωσσολογική θεωρία πού μπορεί νά μᾶς καθορίσει μιά ἄρτια γραμματική θά μᾶς δώσει καί τήν ἐξήγηση γιά τόν τρόπο πού τό παιδί ἀποκτᾶ τή μεγάλη του εὐχέρεια νά χρησιμοποιεῖ τή γλώσσα μέ τά ὑλικά πού τοῦ παρουσιάζονται. Μιά ἄρτια γλωσσολογική θεωρία θά μᾶς πεί ποιές εἶναι οἱ ἀρχές οἱ ἐγγενεῖς στό ἀνθρώπινο ὄν πού, ἐνσωματωμένες ἴσως στή δομή τοῦ ἐγκεφάλου, κάνουν δυνατή τήν πρόσληψη τῆς γλώσσας καί τῆς δίνουν τόν χαρακτήρα πού ἔχει. Οἱ «ἐμφυτες Ιδέες» τοῦ Descartes γι' ἄλλη μιά φορά γίνονται παραδεχτές. 'Ο ἴδιος ὁ Chomsky θεωρεῖ τή γλωσσολογική θεωρία του ἀπόγονο τῶν γλωσσολογικῶν θεωριῶν τῶν ρασιοναλιστῶν φιλοσόφων τοῦ 17ου αἰώνα.

Περιγράφοντας τίς ἐργασίες τοῦ Chomsky χρησιμοποίησα περισσότερο τή λέξη «γλώσσα» ἀπό «γλῶσσες». Δέν ἔγινε ἀπό παραδρομή. 'Ο Chomsky πιστεύει μαζί μέ ἄλλους γλωσσολόγους ὅπως ὁ Roman Jakobson – ἄν καί αὐτός πάνω σέ ἄλλες θάσεις – πώς ὑπάρχουν ὀρισμένες τυπικές δομές πού ἀποτελοῦν τό θεμέλιο κάθε γλώσσας καί πού, ἐπομένως, διαμορφώνουν μίαν οἰκουμενική γραμματική. Φτάνει σ' αὐτό τό συμπέρασμα ἀπ' τήν παραπέρα παρατήρηση τῆς

πολύπλοκης σχέσης μεταξύ δομής και νοήματος στις γλώσσες, απ' τή μιά, και γλωσσών σά φυσικῶν ἀπλῶς συστημάτων, απ' τήν ἄλλη. Κάθε ἄρτια γραμματική συσχετίζει νόημα και ἦχο ἢ εἰκόνα και ἐξηγεῖ γιατί μιά κάποια ἀκολουθία ἦχων ἢ εἰκόνων δημιουργεῖ μιά ἐννόητη πρόταση σέ μιά ὀρισμένη γλώσσα και μιά ἄλλη ἀκολουθία δέν μπορεῖ νά τή δημιουργήσει.

Τώρα ἄς ὑποθέσουμε ὅτι ρωτᾶμε, ὅπως ἔκανε ὁ Chomsky στή συνομιλία του μέ τόν Stuart Hampshire πού παρουσιάζουμε ἐδῶ, γιατί μποροῦμε απ' τήν πρόταση π.χ. «ὁ Γιάννης κράτησε τό αὐτοκίνητο στό γκαράζ» (John kept the car in the garage) νά κάνουμε μιά ἐρώτηση, φέρνοντας τή λέξη «γκαράζ» στήν ἀρχή και ἀντικαθιστώντας τήν μέ τή λέξη «(μέσα σέ) τί» ἔτσι ὥστε νά 'χουμε: «Μέσα σέ τί κράτησε τό αὐτοκίνητο ὁ Γιάννης;» (What did John keep the car in), ἐνῶ δέν μποροῦμε νά χρησιμοποιήσουμε τήν ἴδια διαδικασία στήν πρόταση «Ὁ Γιάννης κράτησε τό αὐτοκίνητο πού ἦταν στό γκαράζ», (John kept the car that was in the garage). Ἀνακαλύπτουμε πώς ὄχι μόνο σ' ἀγγλικά, ἀλλά σέ ὅλες τίς γλώσσες, ὅπως φαίνεται νά ὑποστηρίζει ὁ Chomsky ὑπάρχουν ὀρισμένες σύνθετες προτάσεις, πού ἐπιτρέπουν τή διαδικασία τῆς τροπῆς τους σέ ἐρωτηματικές. Εἶναι ἀδύνατο νά ποῦμε κατά τρόπο κατανοητό: «Μέσα σέ τί κράτησε τό αὐτοκίνητο ὁ Γιάννης, πού ἦταν μέσα;» (what did John keep the car that was in). Φαίνεται πώς ὀρισμένοι τύποι και ὀρισμένοι μετασχηματισμοί μένουν ἔξω ἀπό τούς κανόνες και πώς οἱ κανόνες πού προσδιορίζουν τήν πρόσληψη και τή χρήση τῆς γλώσσας μᾶς ἐμποδίζουν νά κάνουμε τέτοιες προτάσεις και νά ἐπιτύχουμε τέτοιους μετασχηματισμούς. Παρόμοιες παρατηρήσεις εἶναι προφανῶς σημαντικά κλειδιά γιά τόν χαρακτήρα τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῶν κανόνων.

Τελικά τρία εἶναι τά σημεῖα πού πρέπει κανεῖς νά ἐπισημάνει στά ἐπιτεύγματα τοῦ Chomsky. Τό πρῶτο εἶναι πώς δέν φτάνει μόνο νά σημειώσει κανεῖς πώς ὑπάρχουν βαθιές γραμματικές δομές και κανόνες σάν αὐτούς πού ἔδειξα' ἀλλά πρέπει νά τίς χαρτογραφήσει κιόλας. Σ' αὐτήν τήν προσπάθεια πολλά εἰδικά προβλήματα ἀναφαίνονται. Ἕνα καίριο πρόβλημα πού ἡ σημασία του και τό ἐνδιαφέρον

του γίνονται εύκολα αντιληπτά ἀφορᾶ τίς διαφορούμενες προτάσεις. Ἄς πάρουμε μιά πρόταση σάν αὐτή: «I had a car stolen» πού μπορεῖ νά σημαίνει ἀγγλικά «ἔκλεψα ἕνα αὐτοκίνητο» ἢ «μοῦ ἔκλεψαν ἕνα αὐτοκίνητο». Τό διαφορούμενο ἀποδίδει καλύτερα ἢ μετάφραση «ἔχω ἕνα αὐτοκίνητο κλεμμένο» ἢ σάν αὐτή πού χρησιμοποίησε ὁ G. B. Shaw ὅταν ἀπαντοῦσε σέ νέους συγγραφεῖς πού τοῦ ἔστελναν τή δουλειά τους: «Δέ θά χάσω τόν καιρό μου διαβάζοντας τό βιβλίο σας» ἢ σάν τοῦ J. Berryman «my psychiatrist can lick your psychiatrist» «Ὁ ψυχίατρός μου θά λεί(η)ξει τό δικό σας». Ὄταν εἰσάγουμε τέτοιες προτάσεις σ' ἕνα κείμενο, ἀποδίδουμε τό προορισμένο σ' αὐτές νόημα, χωρίς νά χρειάζεται νά τό πολυσκεφτοῦμε. Πῶς ὅμως ἕνα κείμενο μᾶς δίνει τή δυνατότητα νά χρησιμοποιήσουμε καί νά καταλάβουμε χωρίς ἀμφιβολίες τέτοιες διαφορούμενες προτάσεις; Θά μπορούσαμε ν' ἀπαντήσουμε σ' αὐτήν τήν ἐρώτηση μόνο ἂν εἶχαμε ξεκαθαρίσει ἐπιτυχῶς τή σχέση ἀνάμεσα στίς γραμματικές δομές βάθους καί ἐπιφάνειας.

Δεύτερο, ἡ ἐργασία τοῦ Chomsky δέν εἶχε σημαντικά ἀποτελέσματα μόνο στή γλωσσολογία. Δημιουργεῖ καί ἐρωτήματα σχετικά μέ τή δομή τοῦ ἐγκεφάλου μέ τίς ἀναλογίες ἀνάμεσα στό ἐξιόν ὀρισμένου τύπου διερευνητῶν (computer) καί γλώσσας, μέ τή φύση τῆς ἄλγεβρας πού χρειαζόμαστε γιά νά χαρτογραφήσουμε τίς γραμματικές δομές βάθους καί τέλος τή σχέση γλωσσολογίας καί φιλοσοφίας. Εἶναι πραγματικό ὑπόδειγμα ἐργασίας πού γκρεμίζει κάθε συμβατικό ὄριο μεταξύ τῶν ἐπιστημῶν. Βέβαια ἡ ἐργασία τοῦ Chomsky θά ἔπρεπε νά τοποθετηθεῖ ἐπίσης στό σύνολο τῶν συζητήσεων πού ἔχουν γίνει γιά τή γλωσσολογία, ἀρκεῖ νά καταλαβαίνουμε ὅτι μιά τέτοια προσέγγιση ἔχει ὅπωςδήποτε μαζί μέ τά θετικά της ἀποτελέσματα καί τά ὄριά της. Ὁ Chomsky μᾶς ἀναγκάζει νά μελετήσουμε ὄχι τή γλωσσική ἐπίδοση, ἀλλά τή γλωσσολογική ἀρμοδιότητα, ὄχι τόν χαρακτήρα τῶν ἀκολουθιῶν ἤχων καί τῶν ἐννοιῶν πού παράγονται, ἀλλά τόν χαρακτήρα τῶν κανόνων, πού προσδιορίζουν ποιές ἀκολουθίες παράγονται καί ποιές ὄχι. Βέβαια ἡ γλωσσική ἐπίδοση πρέπει νά μελετηθεῖ καί φυσικά προσδιορίζεται καί ἀπό ἄλλους παράγοντες, ἔξω ἀπό τόν κανόνα πού ὁ τύπος του ἐνδιαφέρει τόν Chomsky.

Νά ένα παράδειγμα: Μπορούμε νά σχηματίζουμε σύνθετες προτάσεις από άλλες απλούστερες, επαναλαμβάνοντας όρισμένες διεργασίες (operations) συνεχώς: «Αυτή είναι ή γάτα, πού σκότωσε τό ποντίκι, πού έφαγε τό κριθάρι, πού...». Φαινομενικά μπορούμε νά συνεχίσουμε έπ' άόριστο, τουλάχιστο, οχετικά μέ τούς κανόνες πού διέπουν μιά καλοφτιαγμένη άγγλική πρόταση, αλλά στήν πραγματικότητα δέν μπορούμε. Τό μήκος τών προτάσεων έπηρεάζεται από τούς περιορισμούς τής Ικανότητας αντίληψης πού δέ φαίνεται νά έχει καμιά σχέση μέ τούς κανόνες πού διέπουν μιά καλοφτιαγμένη άγγλική πρόταση. "Ας σκεφτούμε ένα άλλο κρίσιμο σημείο. 'Η έργασία του Chomsky έχει νά κάνει μέ π ρ ο τ ά σ ε ι ς. 'Η ίδια πρόταση μπορεί νά χρησιμοποιηθεί για νά πεί κανείς τελείως διαφορετικά πράγματα, χωρίς αυτό νά έχει καμιά σχέση μέ αυτό πού λέμε «διφορούμενο». 'Η πρόταση «όλοι οί άνθρωποι είναι θνητοί» είναι τελείως ξεκάθαρη, αλλά μπορεί νά χρησιμοποιηθεί όχι μόνο για νά ύποστηρίξει κανείς πώς όλοι οί άνθρωποι είναι θνητοί, αλλά και — ανάμεσα σ' άλλα — για νά άπανθήσουμε στήν πρόταση: «Πές μου ένα παράδειγμα μιās μείζονος προκειμένης πρότασης σ' ένα συλλογισμό». Δέν μπορούμε νά καταλάβουμε τή χρήση τής γλώσσας άν δέν καταλάβουμε πώς συμβαίνει αυτό. Γι' αυτό χρειαζόμαστε κάτι περισσότερο από μιά θεωρία συντακτικού, χρειαζόμαστε μιά άρτια θεωρία σημαντικῆς. Δέν έχουμε καμιά πρὸς τό παρόν. Πάντως μπορούμε νά πούμε μέ βεβαιότητα πώς σ' αυτό, ὅπως και σέ πολλά άλλα, ὁ Chomsky μᾶς βοήθησε όχι μόνο νά βροῦμε όρισμένες νέες άπαντήσεις σέ μερικά πολύ παλιά έρωτήματα, αλλά μᾶς έδωσε και τή δυνατότητα νά θέσουμε έρωτήματα πού από κανέναν πρωτύτερα δέν είχαν τεθει.